

Dimensiuni eroice și valori poetice

În dezvoltarea culturii unui popor, drama istorică a marcat întotdeauna un moment de afirmare a literaturii naționale, concentrând atenția asupra conștiinței de unitate politică și a sentimentului patriotic generator de valori artistice și literare. Alături de lirica de inspirație eroică, ea a dominat suflul colectiv în perioadele de luptă națională și a valorificat revolta și atitudinea protestatară împotriva încheităților etico-sociale. Romanticismul vibrant în condamnarea claustrării în vechi forme desuete și anacronice a structurii sociale, ca și a vechilor canoane ale clasicismului în artă și literatură, i-a îmbogățit substratul spiritual și i-a oferit modalități artistice inedite. În literatura universală ca și în perioada eroică de deștelerie a terenului încă frust al literaturii naționale în epoca pașoptistă și în deceniile ce i-au urmat, cultura originală s-a nutrit din sursele de inspirație folclorică și legendară, dar mai ales din inepuizabilul izvor al istoriei, al unui trecut frământat dar reconfortant prin faptele de arme în uimitoarea rezistență a maselor împotriva înșelării străine sau înrobirii din interior. Drama istorică a apărut ca un instrument de întărire a conștiinței naționale și de iluminare a țelurilor politice în dinamica afirmare ascendentă a poporului. Hasdeu și Alecsandri au fost pionierii acestui gen, apreciat și adoptat fără întârziere în cultura timpului. Cu Răzvan și Vidra 1865) și Despot-Vodă (1878), calea noilor creații ale genului era deschisă. Ea a continuat apoi cu Vlaicu-Vodă (1902) și trilogia istorică a lui Delavranca (1909—1911).

Ceva ce, cred, trebuie remarcat de la început, însă, este dubla semnificație a acestor opere, care s-a accentuat ulterior și — trecând prin anii dintre cele două războaie mondiale, în care consemnăm numele lui Victor Eftimiu (Ringala, Glafira) și al lui Zaharia Birsan (Trandafirii roșii) — a rămas un fond constant, fundamental, pînă în zilele noastre. În primul rînd, sensul etico-social al conștiinței patriotice, accentuat prin raportarea la un trecut istoric de viață autohtonă, la evocarea unor epoci îndepărtate din care străbat clipe de elocvență și neclintită vitalitate. În al doilea, atenția pentru valoarea literară, care — pentru clasicii literaturii noastre — era una dintre condițiile esențiale în aprecierea și receptarea operei de către cititor. Aceste două trăsături — pentru noi, azi, adevărate criterii în valorificarea dramaturgiei istorice originale: dimensiunea eroismului și valorile ei poetice — ne propunem să le discutăm în rîndurile de față.

Nu este pentru nimeni o afirmare inedită constatarea că drama istorică constituie o preocupare frecventă în creația dramatică contemporană. Afluxul tematic, chiar din primii ani după Eliberare, este indiscutabil. Dar piesa, care a marcat un moment de înnoire și reconfortare a genului — uzat și abuzat în literatura interbelică (Lucreția Petrescu, I. Peretz, H. Furtună etc.) — a fost Bălcescu, opera lui Camil Petrescu. Pentru prima oară, eroul nu mai e privit ca un personaj cu puteri discreționare, supraumane, nu mai descinde din le-

gendă sau mitologie, ci este un om al epocii sale, un ferment și un exponent al lumii ce se ridică în lupta pentru libertatea națională și reșezarea dreptății în relațiile sociale. Bălcescu e un exemplar uman complex, cu frământări personale și probleme sociale, cu îndoieli și speranțe, cu motivații obiective și geniale scripuri în înțelegerea momentului revoluționar, pe care îl servește cu ultimă energie și nealterat devotament. Marea lui însușire, aceea care îl face un „om“ singular, deosebit printre semenii săi, este de a sacrifica idealurile, impulsurile, dorințele pro-

prii, subiective, marele lui ridicării ridicării oamenilor prin suprimarea inegalității civice și injustiției sociale. Totul, cu o demnitate și o convingere atât de autentică și nezdruccinată încît eroul crește pînă la dimensiuni nemăsurate în ochii noștri. Capacitatea lui de suferință este imensă, dar e o suferință care lasă viitorului apropiat germeii fomentării pentru dreptate și tăria ideilor revoluționare.

Bazată pe o incontestabilă tradiție patriotică și axată pe o înțelegere științifică a evenimentelor, drama istorică contemporană continuă — la un nivel înalt — marile creații ale trecutului, explorînd momente și etape diferite ale istoriei, păstrînd nobila lor semnificație și adăugînd uneori un plus de valoare artistică, poetică, valorilor specifice genului. Marea problemă în dramaturgia istorică de astăzi e structurarea personajelor prezente în ambianța lor concretă, degajate de aura lor mitică, în cadrul unor acțiuni convingătoare, care — departe de a diminua personalitatea lor pe plan general — să corespundă opticii realiste și interpretării contemporane în sens dialectic. „Demitizarea“, al cărei sens a fost mult degradat, nu înseamnă însă despuicerea eroului de tot ce constituie singulara lui prezență sau excepționala lui capacitate de a-și dovedi marile însușiri; nici coborîrea în anticamera existenței lui cotidiene, în care surprindem aspecte din comportarea lui caracterologică, impulsuri fiziologice, scăderile care îl duc la confundarea cu cei apropiați, pînă la anonim.

Părăsind în mare măsură spiritul tradițional al accentuării personalității pînă la dimensiuni supraumane și punînd la baza problematicii „drama puterii“ cu afirmarea responsabilității față de istorie, piesa istorică contemporană accentuează, pe de o parte, forța morală a eroului, pe de alta, conflictul rezultat din ciocnirea liniilor fundamentale ale concepției sale de viață cu condițiile posibilei lui afirmări în mediul inconjurător. Condiția „tragică“ e determinată în unele drame de un destin implacabil, care se identifică pînă la un punct cu tendința de autodepășire, cu „chemarea“, ce corespunde unei misiuni istorice, seducătoare în grandoarea ei, dar irealizabilă în toată plenitudinea, în concretul istoric. O voință ce caracterizează eroul dincolo de granițele umanității obișnuite îl desprinde de cadrul social comun și îl înalță în sfera tragicului existenței (*Viteazul* de Paul Anghel). Eliberat de frînele vieții modice, purificat în incandescenta combustiei psihice ce îl împinge spre culmi și acte eroice unice, el nu își găsește mîntuirea decît în „aventura“ pe plan istoric, care exprimă explozia forței sale și se încheie cu inevitabila-i prăbușire. Și în această traiectorie — înălțare-cădere-tragică-tentativă de elevație eroică — autorul găsește accente de entuziastă vibrație poetică pentru a reda drama personajului excepțional.

Săptămîna patimilor e, poate, sub acest raport, o modalitate inversă, încercată tot de Paul Anghel în prezentarea eroului Ștefan

cel Mare. Voievodul apare aici, în preajma ciocnirii cu turcii, a căror invazie amenință independența Moldovei, cu un caracter mult prea uman, cu slăbiciuni de atitudine, cu îndoieli, cu izbucniri de violență, dar cu o fermă și nezdruccinată hotărîre de a-și salva țara, supunîndu-se voluntar canoanelor de aseară pentru a-și arăta umilința față de judecătorul suprem. Eroul nu-și diminuează autoritatea și însemnele puterii față de supuși, dar e un om real, cu tot ce implică existența lui medie, cu estomparea acelei auri strălucirii voievodale cu care s-a impus în drama istorică clasică.

În drama cu semnificații de filozofie existențială a lui Horia Lovinescu, *Petru Rareș*, problema esențială e aceeași chinuitoare conștiință a responsabilității față de țară, aceleași îndoieli asupra capacității de a răspunde chemării istorice, vizibile în ezitățile inițiale ale eroului și afirmate în acte de atrocitate ce depășesc voința omului, dar se impun în comportarea Domnului. Rareș e un diplomat abil care încearcă o coaliție a creștinătății împotriva turcilor, dar e atent la intrigile regilor și principilor creștini și la imixtiunea lor în interiorul țării. Trădat de ei și de o boierime incapabilă de jertfă, jignit adînc de neîncrederea în vigoarea, curajul și iscusința lui politică, Rareș va mijloci înțelegere cu turcii pentru a reveni la tron, învingîndu-și sentimentele de familie și rămînd inflexibil. Ideea de „misionarism“ în istorie îl înalță dincolo de practicile mărunte ale curții domnești și proiectează personalitatea lui în planul politic european.

Pe linia semnificației faptului istoric, viaținea epocii în piesa lui Mihnea Gheorghiu *Zodia Taurului* reduce pregnant în actualitate figura lui Tudor Vladimirescu. E în acest „reportaj dramatic“ o interpretare directă și obiectivă a evenimentelor, ce demonstrează patriotismul eroului conștient de rolul său istoric. Drama, încadrată în datele istorice generale ale timpului, dar fără a exclude o undă de legendă, cuprinde jocul complicat al diplomaților străini interesați în menținerea subordonării poporului, dar totodată fermitatea de caracter a domnului Tudor, spirit lucid și voluntar, în măsură a surprinde și dejuca orice compromis. Predomină în atitudinea eroului rațiunea politică, ce justifică deciziile sale împotriva tendințelor subiectiv umane, hotărîri care includ în ele semnificații incontestabile, chiar dacă aparent dure. Linia înțelgerii lor se situează în însăși logica actului istoric.

În galeria personalităților eroice, evocate în noua dramă istorică, figura lui *Horia* ocupă un loc central. Chiar într-un poem pătruns mai mult de lirism decît de epic, datorat lui M. Davidoglu, surprindem un filon dramatic exploatat pe linia nobleței de caracter și a calităților de strateg ale omului din popor, predestinat să conducă răscoala. Ascensiunea și căderea eroului își au, evident, explicația obiectivă, social-istorică. Dar ceea ce dă o notă specific poetică acestui

poem dramatic rămîne atmosfera scurtnată de mit, în care omul pare, pentru încredințarea lui misiune, coborît din legendă și apoi dispărut din nou în cețurile ei misterioase.

Într-o zonă de înțelegere și interpretare cu totul deosebită se situează *Procesul Horia* de Al. Voitin. Intenționat destinată a fi o dezbatere în contextul politicii europene, cu ecourile de aprobare și simpatie ale Occidentului (discuția Franklin, Beaumarchais, Brissot), piesa pune în discuție — și implicit în lumină — sensul și valoarea epică a sacrificiului în lupta pentru libertate. Atitudinea lui Horia se definește clar în lumina adevărului național al răscoalei, în contrast cu tendințele de compromis ale reprezentanților curții de la Viena (Papila, Jankovitch). Intensitatea impactului politic are adîncime și expresivitate. În confruntarea cu trimișii împăratului, Horia capătă dimensiuni eroice excepționale. El îmbină noblețea nativă de caracter cu viziunea clară a mersului istoriei, ceea ce dovedește nu numai elevație spirituală, ci și o remarcabilă inteligență politică. Horia apare ca un vizionar care cunoaște dezuodămîntul mișcării iobagilor, dar e convins în același timp că răscoala va determina schimbări social-istorice în viitor. Și în dinamica gîndurilor contrarii, a opoziției de atitudine, concepții și interese, tăria poziției de neclintit a eroului rezidă în ferma lui convingere asupra mersului ascendent al umanității.

În ce măsură e prezentă valoarea poetică în drama istorică contemporană ?

Firește, cum s-a sesizat și pînă aici, problema etico-socială nu e prezentată în cadrul unei argumentări aride, desprinse de sensul uman al dramei — ceea ce nu ar face obiectul literaturii. Dimpotrivă, preocuparea literar-estetică e prezentă pe un larg portativ în drama istorică. *Petru Rareș* nu este numai o piesă cu un real fond de problematică a existenței; există în ea adevărate virtuți poetice ale textului, iar unele scene dramatice au un concret fundal folcloric, integrînd în spectacol tradiții populare. Un bogat registru emoțional străbate în manifestările „ritualului“, destinat a reda un colorit adecvat, de esență folclorică, acțiunii dramatice. Astfel e prezența „călușului de vindecare“, dansul magic al ciobanilor și simbolica ceremonie de îngropare a micului fiu de domn sorțit a deveni ostatec la Constantinopol. Totul atinge, într-un climat spiritual intens, fiorul real al poeziei, constituind în același timp un moment de relaxare din tensiunea acțiunii dramatice. În același timp, atmosfera de mister și incredibilă realitate în care se desfășoară îndoielile lui Rareș în dialogul cu starețul mănăstirii Probota, Grigore — acel alter ego al propriei

lui personalități — ca și reintrarea voievodului, în final, în cripta mănăstirii, întretin această stare de poetică sugerare a existenței, condiție a adevăratei arte.

Același inspirat procedeu de a sugera continuitatea puterii, perenitatea vitală a poporului, se întîlnește în alte două piese istorice contemporane: *Io, Mircea Voievod* (Dan Tărchilă) și *Vlad Țepeș în ianuarie* (Mircea Bradu). Firește, interesează în primul rînd intenția autorului, concretizată în acțiunea dramelor. În prima — vibrația eroică se sprijină pe conștiința ascendenței strămoșilor, participanți virtuali la politica de independență a domnului (cu toată incredibila rețea de proiecte politice, relații cu Musa Alibi, unul dintre pretendenții la conducerea Imperiului Otoman, care-i trezesc adversități și neîncredere chiar printre membrii familiei). În a doua, simbolica prezență a răzbu-nătorului domn are funcție justițiară, dezvăluind uneltrile, înșelăciunea și sperjurul boierimii competitoroare la tronul Țării Românești. Vlad Țepeș fiind înfățișat (așa cum istoria însăși stă mărturie) ca un spirit aspru dar drept, neînduplecat cu dușmanii poporului.

Dar în ambele piese există, chiar în afara valorii literare a textului, mijloace de sugestie proprii situațiilor diferențiate, o imagine artistică expresivă, care aduce o aureolă deosebită personalităților istorice, drapate în mirajul legendei.

În teatrul istoric contemporan însă, nu numai alegoria sau superdimensionarea hiperbolică — instrumente ale dramaturgiei romantice, vizibile îndeosebi la Alecsandri și Delavrancea — asigură valoarea poetică a textului. Elemente noi sau numai nuanțări variate se adaugă celor deja experimentate. Uneori, nu accentuarea faptului istoric concret e acel pe care se bazează actul dramei, căci fabulația poate fi apocrifă (Al. Popescu, *Croitorii cei mari din Valahia*). Esențialul îl poate constitui forța de sugestie a elementului poetic, potențarea simbolului și a metaforei în măsură a ridica episodul dramatic pînă la confluența istoriei cu fantezia sau a-l transpune în plin cadru al baladei sau le-gendei populare. În amintita istorie apocrifă, încrederea în mersul ascendent al lumii, în istorica schimbare calitativă a stării primare de viață, dă loc unor scene de autentică inspirație poetică. Altfel de autentică, încît, „comedia eroică“ include momente demonstrative de mare elevație, atunci cînd călugărul-poet poate împrumuta versul arghezian în text, iar sculptorul-țăran exprimă seva crea-tore a geniului popular.

Exemplele nu lipsesc în continuare. Aria întinsă a elementelor poetice în dramaturgia noastră contemporană se extinde, dincolo de hotarele dramei istorice, în teatrul de inspirație folclorică și legendară, domeniu în care fantezia își găsește largi posibilități de conturare a unor valori artistice.